

**ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՅՈԹ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵՍՐՈՉ
ՄԱՇՏՈՑԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Մեսրոպ Մաշտոցի կյանքն ու գործունեությունը հայ ժողովրդի պատմության մեջ հայապահպան մի առաքելություն էր. որի բարի պտուղները վայելում ենք մինչ օրս:

Գրերի արարումից և ագգի դպրությունից զառ, Մաշտոցը մեծագործ էր նաև քրիստոնեության տարածման ապարեզում: Գողթն գավառում նա ամենից ստաջ դնում է ճանկարգ ու պնխնամ թողած սեղերը», Այսինյաց աշխարհում՝ աշակերտներ է հավաքում «վայրենի» կողմերից, «Հունաց բաժնում»՝ այսինքն Հայաստանի բյուզանդական իշխանությունը ենթակա մասում, նրա ջանքերը հաջողությամբ են պսակվում: Իսկ Վիրք ու Ազվանք կառարած նրա պլանությունների արդյունքում հարևան այս երկու մողովուրդն էլ, մաշտոցյան հանճարի շնորհիվ, տեր են դառնում այնպիսի հարստության, որպիսին այժմ ուրեքն է¹:

Հայոց գրերի ստեղծողն, ի թիվս գրական այլ ստեղծագործությունների, հեղինակել է շարականների՝ Ապաշխարության կարգը: Ապաշխարանքը քրիստոնեության առաջնային երեույթներից է, որն արագացում է գտել Մաշտոցի ստեղծագործության մեջ: Դրանք Հարություն տոնին՝ Զատիկին նախորդող քառասուրյա Մեծ Պահքի Ապաշխարության կարգի երգերն են (հետագայում այս տեղի երգերը կոչվել են շարականներ): Մաշտոցի «Ցանախապատում»-ի 23

¹ Մաշտոցի կյանքի և գործունեության մասին տես Կորյուն, Վարդ Մաշտոցի, Բնագիրը, ձեռագրական այլ ընթերցվածներով, թարգմ. առաջաբանով և ծանոթ. ի ձեռն Մանուկ Աբեղյանի, Եր., 1941, Կորյուն, Վարդ Մաշտոցի, աշխարհագր. թարգմ. ներածական ուսումնասիրությամբ, առաջաբանով և ծանոթ. Մ. Աբեղյանի, Եր., 1982, Մովսիսի Խորենացու Պատմություն Հայոց, աշխ. Մ. Աբեղյանի և Ս. Յարությանի, Տփղիս, 1913 (վերահրատ. Եր., 1991, լրացումները Ա.Բ. Սարգսեանի) Բ գիրք: ԾԲ, տես նաև Մեսրոպ Մաշտոց, Զոդվածների փոքրվածք, Եր., 1962, Սևակ Գ., Մեսրոպ Մաշտոց, Հայկական գրերի ու մատենագրության սկզբնավորումը, Եր., 1962, Մ. Մկրյան, Հայ հին գրականության պատմություն, Եր., 1976, Մարտիրոսյան Ա., Աշխարհ (պատմաքննական տեսություն), Եր., 1982:

ճառերից 19-րդը, որ վերնագրված է «Յորդորումն ապաշխարութեան խոստովանեսդ», նույնպես ապաշխարանքին է առնչվում:

Հայոց եկեղեցու յոթ խորհուրդներից երրորդը ապաշխարությունն է, իսկ մյուս վեց խորհուրդներն էլ այս կամ այն կերպ առնչվում են ապաշխարանքին: Ի՞նչ է ապաշխարությունը:

Հր. Աճառյանը «ապաշխարել» բառը բացատրում է՝ Ապաշխար՝ «ղղջալ, արած հանցանքի վրա ցաւիլ, մեղքը լսղ»... որից ապաշխարել, ապաշխարող, ապաշխարան: Բառը բացատրվում է որպես ապա (յետոյ) աշխարել, ապաշխարհ, իբր աշխարհից մեկուսացած (Հնդեվրոպ. բառ է՝ սանսկր. *apaksār* - «լուալ, մաքրել», Հին Հուն. *ե. պարոկ*. «Ինքզինքը կերակրից զրկել», պսւհլ. «ներում, ողորմածություն»²:

Ապաշխարությունը մեծապես կարևորված է Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու յոթ խորհուրդների շարքում, նշանակալի դեր խաղալով Հայ քրիստոնյայի կենսակերպում, իսկ Սբ. Մաշտոցի աշխարհայեցողության *ե. ստեղծագործության մեջ* ապաշխարական մտածելակերպն առանձնահատուկ տեղ է գրավել, քանզի քրիստոնեությունը տակավին նոր էր արմատավորվում ժողովրդի կյանքում, և անհրաժեշտ էր ճիշտ ուղղորդել հավատավոր մարդուն:

Հայոց Եկեղեցին, ինչպես արեւելյան *ե. արեւմտյան եկեղեցիները*, ընդունում է Հետեյալ խորհուրդները. ա) մկրտություն, բ) դրոշմ (կնունք), գ) ապաշխարություն, դ) Հաղորդություն, ե) ձեռնադրություն, զ) պսակ ամուսնության, է) կարգ Հիվանդաց:

Խորհուրդների 7 թիվը խորհրդանշական է, այն ճշգրտվել է XII դ., թեև այլ արարողություններ էլ կարելի է մերձեցնել խորհուրդներին, օրինակ՝ եկեղեցու օծում, պատկերների և խաչերի օծում, ջրօրհնեք: Յոթ խորհուրդներից մկրտությունը, դրոշմը (կնունքը), Հաղորդությունն ու ապաշխարությունն ամեն մի քրիստոնյայի հրամայական պարտականությունն են, ձեռնադրությունն ու պսակի խորհուրդը կամավոր են, իսկ կարգ Հիվանդացը պարագաների բերումով է կատարվում³:

Մեր օրերում մկրտությունն ու դրոշմը միասնական ծեսով են արվում, Հաղորդության գնում են Հիմնականում խորը հավա-

² Աճառյան Հր., Հայերեն արմատական բառարան, Կ. Ա, Եր., 1971, էջ 227-228:

³ Դերենիկ Եպիսկոպոս, Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ խորհուրդները, Պեյրուք, 1957, էջ 9-10:

ստացյալները, ապաշխարության առավել քչերը (պատմական պայմանների բերումով դրանք դադարել են յուրաքանչյուր քրիստոնյայի հրամայական պարտականութիւն լինելուց): Ձեռնադրությունը, որ հոգեւորականներին վերաբերող խորհուրդ է, պահպանել է ավանդական կարգը: Պսակի խորհուրդը ժողովրդի մեջ արագորեն տարածվում է, և այժմ շատ նորապսակներ եկեղեցում են ընդունում իրենց ամուսնութեան առաջին օրհնութիւնը: Կարգ հիվանդացր նույնպես որոշ տարածում ունի:

Մկրտութիւնը և դրոշմը սերտ կապակցված են: Մկրտութիւնը սկզբնական՝ Ադամական մեղքից սրբվելու և հոգեւոր վերածննդի խորհուրդն է: Այն խորհուրդներից առաջինն է, և եթե մարդը մկրտված չէ, մյուս խորհուրդներից ոչ մեկը չի կարելի կատարել: Մկրտողը պետք է քահանայական կարգ ունեցող եկեղեցական լինի: Եթե մկրտվողը չափահաս է, կարիք ունի ապաշխարութեան, մկրտութիւնը կատարվում է եկեղեցու վիմակերտ ավագանում, ջրով (հիվանդութեան դեպքում՝ տանը):

Դրոշմը կամ կնունքը լրումն է մկրտութեան: Սուրբ մյուռոնով օծվում են մարմնի 13 մասերը՝ ճակատը, աչքերը, ականջները, հոտոտելիքը, բերանը, ձեռքերը, սիրտը, թիկունքը, ոտքերը: Ներկայումս եկեղեցին միացրել է մկրտութիւնն ու դրոշմը, պարզեցնելով ծեսը: Եթե նախկինում չափահաս մկրտվողը պետք է հազուստը լրիվ հաներ ու հագներ գլխից մինչև ոտքերը հասնող շապիկ ու խոշոր տաշտի մեջ նստեր, և քահանան նրա գլխին երեք անգամ ջուր լցնելով, թրջեր ողջ մարմինը, ապա այսօր մկրտվողն իր հագուստով է ընդունում ծեսը, և ջուրն էլ ուղղակի ցողում են վրան (միայն գրկի երեխային են ավազանում թրջում):

Հայոց եկեղեցին մկրտութիւնը կատարում է ջրում երիցս ընկղմելով՝ ջուրը մտնելը մահվան խորհրդանշն է. ընկղմումը՝ թաղման, իսկ ջրից դուրս գալը՝ հարութեան: Հին մարդը մեռնում է, նորը՝ հարութիւն առնում արդեն մկրտված: Մկրտութիւնը ե դրոշմը կրկնելի չեն. Մէկ Տէր կայ, մէկ հաւատք, մէկ մկրտութիւն՝ ասում է Աստվածաշունչը⁴: Մարդ մի անգամ ծնվում է, մի անգամ էլ

⁴ Աստուածաշունչ, Մատեան Դիմ և Նոր Կտակարանաց, ըստ Ճշգրիտ թարգմ. նախնեաց մերոց, համեմատութեամբ եբր. և յուն. բնագրաց, Կ. Պոլիս, 1895. Թուղթը Պաւլոսի առ Եփեսացիս, Դ 5:

կնքվում (մկրտութիւնը կարելի է կրկնել, եթե անձը կամ աղանդավոր է եղել և ըստ այդմ մկրտվել, կամ նման այլ հանգամանքների բերումով հավատավոր չի եղել)՝:

Ապաշխարութիւնը եկեղեցու այն խորհուրդն է, որով մեղքի թողութիւն է շնորհվում: Մկրտութեան խորհրդակաարման համար մարդ պետք է, նախ, աղամական մեղքի թողութիւն ստանա, սալու կյանքի ընթացքում գործած մեղքերի թողութիւն: Նախաստեղծ մեղքը, որի հետեանքով Ադամն ու Եվան վտարվեցին Աստծո եղեմական այգուց, յուրաքանչյուր քրիստոնյայի (նույնիսկ մանկահասակ) մեղքն է համարվում, որը հենց մկրտութեամբ էլ լվացվում, ջնջվում է: Չափահաս մարդը մկրտութիւնից ու կնունքից հետո գործած մեղքերը պետք է քաղի ժամանակ առ ժամանակ խոստովանելով ու ապաշխարելով: Ծիշտ է, Հիսուս Քրիստոսը՝ Օծյալ Փրկիչն իր առաքելութեամբ հենց կոչված էր ջնջելու չարիքը, մարդկութեան մեղքերը քաղելու և մարդկանց հոգիները փրկելու, սակայն յուրաքանչյուր անհատ պետք է անկեղծ զղջումով ու խոստովանութեամբ անձամբ քաղի իր մեղքերը, և թողութիւն տվողն էլ օրինավոր եկեղեցական պետք է լինի: Եսայի մարգարեն ասում է՝ Ասա՛ դու նախ ղանօրէնութիւնս քո, զի արդարացիս⁵:

Նախկինում խոստովանութիւնը հրապարակաւ էր, հաղվադեպ՝ առանձնական: Հիմա առանձնական է, սակայն քչերն են ապաշխարում եկեղեցու ավանդական կարգով: Մյուս կողմից, հետզհետե ավելանում է հաղորդութիւն ընդունողների թիվը, թեպետ ոչ միշտ կարգը պահելով (սա ծեսի ավանդույթը կորցրած լինելու արդյունք է և շակելի):

Սուրբ Հաղորդութիւնը այն խորհուրդն է, որով հավատացյալն ստանում է Քրիստոսի մարմինն ու արյունը՝ սրբազործյալ հացի ու գինու տեսքով: Վերջին խորհրդավոր ընթրիքի ժամանակ, Հիսուսը հացն առավ, գոհացավ, օրհնեց ու տվեց աշակերտներին, ասելով՝ Առէ՛ք, կերայք, այս է մարմինն իմ: Հետո գինու բաժակն առավ, գոհացավ, օրհնեց, տվեց նրանց ու ասաց. Արբէ՛ք ի դմանէ ամենեքին,

⁵ Մկրտութեան և դրոշմի խորհուրդների մասին տես Ղերեմիկ Եպիսկոպոս, էջ 11-24:

⁶ Աստուածաշունչ, Եսայի, ԽԳ 26:

գի այդ է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ ի վերայ բազմաց հեղու ի թողութիւն մեղաց⁷:

Հաղորդութեան խորհուրդը, որպէս Հաղորդակցութիւն ու միութիւն Հոգևորականների՝ Աստծո ե միմյանց հետ, ապաշխարութեան պէս կարող է բազմիցս կատարվել: Հաղորդվողը (եթե հիվանդ է) ծոմ է պահում նախորդ օրվա կեսգիշերից: Հաղորդութեան ժամանակ Հավատացյալի բերանը մի կտոր նշխար է դրվում՝ իբրև Քրիստոսի մարմնի մասնիկ, և սկիհից դիմել է տրվում՝ իբրև Քրիստոսի սուրբ: Ծոմից դատ, Հաղորդվողը պետք է ապաշխարի ու մաքրվի մեղքերից, ինչն իրագործվում է, եկեղեցական կարգի Համաձայն, չորսամսյա պատարագի «Երախայից պատարագ կամ Պաշտօն ճաշու» կոչված փուլում, որի ընթացքում Հավատացյալների մտքի լուսավորման աշխատանք է տարվում՝ Սուրբ Գրքից ընթերցվածներով ու աղոթքներով⁸:

Ձեռնադրութիւնն այն խորհուրդն է, որով Աստծո և նրա եկեղեցու ծառայութեան կոչված անձը նվիրապետական իշխանութիւն և կարգ է ստանում: Ձեռնադրումն արվում է ըստ սարկավսկոյութեան, քահանայութեան, վարդապետութեան, եպիսկոպոսութեան և կաթողիկոսութեան կարգերի⁹:

Պսակ ամուսնութեանը այն խորհուրդն է, որով Սուրբ Հոգու շնորհի պսակադիր եկեղեցականի կողմից փոխանցվում է պսակվող զույգին, և նորապսակներն իրար են միանում ու դառնում մի Հոգի, մի մարմին: Պսակադրութեան տաճարն փեսան ու Հարսը գլխներին նարոտ (ներկայիս արարողութիւններին թագ) են կրում և կոչվում թագավոր ու թագուհի: Պսակադրութեան ժամանակ այրը երգվում է տեղի լինել կնոջը, իսկ կինը՝ Հնազանդ լինել ամուսնուն որպէս եկեղեցին Հնազանդ լինի Քրիստոսի¹⁰:

Կարգ հիվանդացը այն խորհուրդն է, որով եկեղեցու պաշտոնյան աղոթք է անում հիվանդի վրա, Ավետարան է կարդում, որպէսզի հիվանդը Սուրբ Հոգով կազդուրվի մարմնական և Հոգեկան ախտերից: Հիվանդութիւնը դիտվում է իբրև այս աշխարհում չարի

⁷ Աստուածաշունչ, Մատթեոս, ԻՁ 26-28:

⁸ Ապաշխարութեան և հաղորդութեան մասին տես Դերենիկ եպիսկոպոս, էջ 25-52:

⁹ Խորհրդակատարման նկարագրությունը տես Դերենիկ եպիսկոպոս, էջ 53-86:

¹⁰ Աստուածաշունչ, Թուղթք առ Եփեսացիս, Ե 24:

ազդեցութեան հետեանք, որից էլ մարդիկ կամա թե ակամա մեղք ու սխալ են գործում: Այս խորհուրդը նույնպես հիմնված է Քրիստոսի ուսուցումների վրա, որն իր առաքյալներին արտոնեց այսոց ուղծոց հանել եւ բժշկել զամենայն ցաւս եւ զամենայն հիւանդութիւնս ¹¹: Մահամերձ հիվանդի մեղքերին քահանան թողութիւնն է տալիս, որպէսզի Աստծո դատաստանի ստաջ մարդը ներկայանա ապաշխարած: Հիվանդի վրա կարգացվում է նաեւ նարեկ, հատկապէս ՂԱ զլուխը, օրինակ՝

Ի կափման աջացս հայեցուած սրտիս մի՛ ստուերսացի,
Այլ դուարթացի՛, պայծառացի՛, վայելչացի՛,
Ընդ քեզ փայլեսցի, տէր Յիսուս Քրիստոս,
Լուսաւոր վառամբ անշիջանելեալ ¹²:

Հայաստանյայց եկեղեցու յոթ խորհուրդները հակիրճ ներկայացնելուց հետո, դարձյալ վերադառնալով ապաշխարութեան խորհրդին, նշենք, որ մեղքերի թողութիւնից հետո մեղանջողը Մեղայ Աստծոյ է ասում, իսկ քահանան՝ Աստուած թողութիւն շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց քոց ¹³: Սակայն եթե մեղանջողը ծանր հանցանք է գործել, ապա ապաշխարանքի ժամանակամիջոցը երկարաձգվում է այնքան, մինչեւ ակնհայտ լինի, որ նա իրոք ապաշխարել է, հանցանքի պատիժը կրել ու հատուցել մեղքի դիմաց:

Այժմ դառնանք Ար. Մաշտոցի ստեղծագործութեանը, նախ «Ապաշխարութեան կանոն»-ին, ապա «Յաճախապատում»-ին:

Մեսրոպ Մաշտոցի Ապաշխարութեան շարականները, ինչպես արդեն վերը նշվեց, Զատկվա տոնին նախորդող Մեծ Պահքին են վերաբերում: Դրանք Մեծ Պահքի վեց շաբաթվա շարականներ են (վերջին յոթերորդ շաբաթվա շարականները վերագրվում են Ատհակ Պարթևին): Մաշտոցին վերագրվող շարականներից 44-ը Հարց են,

¹¹ Ամդ, Մատթեոս, Ժ 1-2, Մարկոս, Զ 13, ԺԶ 18-20, Ղուկաս, Ժ 9, 17-20: Պսակ ամուսնության և կարգ հիվանդաց խորհուրդների մասին տես Ղերենիկ եպիսկոպոս, էջ 87-117:

¹² Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան ողբերգութեան (աշխ. Պ.Մ. Խաչատրյանի և Ա.Ա. Ղազինյանի), Եր., 1985, բան ՂԱ, էջ 609, 610:

¹³ Ղերենիկ եպիսկոպոս, էջ 31:

44-ր՝ Ողորմեա, 44-ր՝ Տէր յերկնից, ընդհանուր առմամբ 132 շարական¹⁴:

Հարցերը Հիմնականում օրհնաբանական-ապաշխարական բնույթի են, Հարասացությունն ոկսվում է սկզբից՝ «Օրհնեալ ես, աէր Աստուած Հարցն մերոց» բնաբանով: Հարցերում մեղքերի ծանր բևռան տակ շարականագիրը հոգու փրկության ճշմարիտ ուղի է որոնում զղջման, ապաշխարության, աղոթքի և բարձրյալին փառաբանելու մեջ, օրինակ՝

Մի մատներ բգմեզ իսպառ

Ըստ անօրէնութեան մերում...

Կամ՝

Որ ահաւոր քոյով զօրութեամբ

Յօգս ցօղաւորս փոխեցիր զբոց Հնոցին¹⁵:

Տէր յերկնիցներն անխտիր փառաբանական են, մեծավ մասամբ «Օրհնեսցէք զտէր» և «Բարձր արարէք զնա յաւիտեանս» դարձերով: Բարբրանական-ներրողական բնույթով Հանդերձ, դրանցից շատերը, որոնցում Հեղինակը տիրոջն է ապավինում, ապաշխարական ոգով են դրված՝

¹⁴ Ս. Մաշտոցի «Ապաշխարության կանոն»-ի և, առհասարակ, հայոց հոգևոր երգերի՝ շարականների մասին տես Ավետիքյան Գ., Բացատրութիւն շարականաց, Վնտ., 1814, Neve F., L' Arménie chretienne et sa litterature Louvain, 1886, Կոմիտաս, Հայոց եկեղեցու եղանակները.- Արարատ, 1895, նույնը, Հայ գեղջուկ երաժշտություն, Փարիզ, 1938, էջ 59, 60, Խաչկունց Դ., Հայոց կրօնական բանաստեղծութիւնը, Թիֆլիս, 1904, Ter-Mikaelian N., Das armenische Hymnarium. Leipzig. 1905, Эмин М., Шарахан, Богослужебные каноны и песни армянской восточной церкви (пер. с др.-арм), М., 1914, Մելիքյան Սպ., Հունական ազդեցությունը հայ երաժշտության տեսականի վրա, Թիֆլիս, 1914, Աբեղեան Ս., Տաղաչափութիւն, Եր., 1912, Արեղյան Ս., Հայոց հին գրականության պատմություն, Կ. Ա. Եր., 1944, Кушнарев X., Вопросы истории и теории монодической музыки, Л., 1958, Տետեան Խ., Ընթացք հայ եկեղեցական երաժշտութեան, Ա. Բ զրքեր, Վնտ., 1958, Աթայան Ռ., Հայկական խազային նոտագրությունը, Եր., 1959, Թահմիզյան Ն., Ներսես Շնորհալին երգահան և երաժիշտ, Եր., 1973, նույնը, Теория музыки в древней Армении, Ер., 1977, Հակոբյան Գր., Շարականների ժանրը հայ միջնադարյան գրականության մեջ (V-XV դդ.), Եր., 1980, Արզարյան Գ., Շարական, Շարակոց.- Հայկական սովետական հանրագիտարան, Կ. 8, Եր., 1982, էջ 460-61:

¹⁵ Չայնքաղ շարական, էջմիածին, 1833, էջ 140-41, տես նաև Շարական հոգեւոր երգոցն Սուրբ եւ ուղղափառ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, Յերուսաղէմ, 1936-Ո32Ե:

Տէր, յիշեցի եւ ըզգուծ արարչական սիրոյ քո
Առ արարածս եւ ի քո գըթուծիւնդ ապաւինեալ՝
Աղաչեմ, ողորմեա ինձ յառուր այնմիկ,
Քրիստոս, արդար դատաւոր¹⁶:

Շարականագետ Գր. Հակոբյանի կարծիքով՝ Ինչպես
Ողորմեաների, այնպես էլ որոշ Տէր յերկնիցների մեջ ապաշխարական
տարրը ուժեղանալով դուրս է մղել փառաբանական ոգին և դարձել
խնդրանքների, զղջման և աղաչանքների բանաստեղծութիւն, որտեղ
արդեն երևում է շարականի հեղինակն իր ներքին, խռովահուշ
ապրումներով, ողբով ու հուշանով¹⁷:

Ընդ առաւօտս լուիցես ձայնի իմում, տէր՝
Թաղաւոր իմ եւ Աստուած իմ:
Ես զքեզ աղաչեմ, տէր, նայեա յաղօթս իմ՝
Թաղաւոր իմ եւ Աստուած իմ¹⁸:

*Ողորմեաները գերազանցապես զղջական-տպաշխարական են,
որոնց Մ. Արեղյանը հետևյալ գնահատականն է տվել. Այս կարգի
շարականները սրտահույզ ողբեր են և ամենից դեղեցիկներն են¹⁹:*

*Ողորմեաներում մեղքը համեմատվում է ծովի, ավաղի, մրրկի,
հողմի հետ, իսկ Հիսուսը հանդես է գալիս որպես բարի նավապետ,
որը պետք է փրկի մեղանշողին.*

Մեղք իմ բաղում են յոյժ՝
Ծանր են քան դաւադ ծովու...
Բայց, տէր, ըզգուծն ողորմութեան.
Որ ողբալով կարգամ առ քեզ...²⁰

կամ՝

Ծով կենցաղոյս Հանապաղ զիս ալեկոծէ,
Մրբեալ ալի թշնամին ինձ յարուցանէ...²¹

կամ՝

Ի խորս մեղաց ծովու տարաբերեալ ծըփիմ...

¹⁶ Չայնքաղ շարական, էջ 148:

¹⁷ Հակոբյան, էջ 77:

¹⁸ Չայնքաղ շարական, էջ 145:

¹⁹ Արեղյան, էջ 491. Մույնը, Երկեր, Կ. Պ., էջ 545:

²⁰ Չայնքաղ շարական, էջ 146:

²¹ Աճղ, էջ 128:

Նաւասպէտ բարի, փրկեա զիս...²²

Եվ կամ՝

Նաւասպէտ բարի, լեր անձին իմոյ ապաւէն...

Մերձ եմ յընկղմիլ, օգնեա ինձ, նաւասպէտ բարի.

Քանզի ծանրացան ի վերայ իմ բեռինք մեղաց...

Փրկեա ի վտանգէ ըղնաւարեկս ի յալեաց ծովէ՝²³:

Հոգեկան ու մարմնական ծանր վիճակից ազատվելու համար
չար ուժերից խոցված հեղինակը դիմում է բարձրյալին որպես բժշկի՝

Վերաւորեցայ ես յաներեւոյթ թշնամոյն,

Բժիշկ Հիւանդաց, փրկեա զիմ զհիւանդութիւնս...²⁴:

Երկնային Հայրը մեղսավորի համար նաեւ ալեկոծ Հոգին
խաղաղեցնող թագավոր է՝

Ալեկոծիմ հողմով անօրէնութեան իմոյ.

Թագաւոր խաղաղութեան, օգնեաց ինձ՝²⁵:

Մաշտոցի հեղինակած Ապաշխարութեան կարգի շարականներն,
ինչպես նշվեց, Մեծ Պահքի 6 շաբաթվա համար են: Իսկ ինչ
Հիմունքով էր հաստատվել Քառասնօրյա պահքը: Հիսուս Քրիստոս
քառասուն օր անապատ քաշվեց՝ իր օրերն աղոթքով, ծոմապահու-
թյամբ ու ապաշխարությամբ անցկացնելու, որը նախապատրաստա-
կան շրջան էր իր հրապարակային գործունեութեան, խոկումի մի
շրջան ապագա քարոզչութեան համար: Եվ այդ ընթացքում էր նրա՝
սատանայից փորձվելն եւ իր հավատքում անսասան մնալն ու
փորձությունից հաղթական դուրս գալը:

Եկեղեցին Հիսուսի օրինակի հետևողությամբ քառասնօրյա
պահք հաստատեց հավատացյալներին քառասուն օր մտածումի,
աղոթքի, ինքնաքննության ու զղջումի միջոցով ապաշխարութեան
առիթ, տալու նպատակով: Արտակ արքեպ. Մանուկյանը «Հայ
եկեղեցու տօները» աշխատությունում գրում է. Եկեղեցին նկատի է
ունեցել նաեւ յուրաքանչյուր անհատի մարմնական եւ հոգեկան
առողջությունը, նրա համար հաստատել պահեցողութեան օրենքն ու

²² Ամդ, էջ 118-19:

²³ Ամդ, էջ 128-29:

²⁴ Ամդ, էջ 189:

²⁵ Ամդ, էջ 118:

կանոնը, որպեսզի մարդիկ տարուաց մէջ մի որոշ շրջան պարտադրուած լինեն հրաժարուելու ճարպային ուտելիքներէն²⁶:

Ասել է թե՛ «ապաշխարել» հասկացոյթյան «ինքզինքը կերակրից ղրկել», «աշխարհից մեկուսանալ», «մաքրվել», «ներում, ողորմածութիւն խնդրել» և մյուս բոլոր կողմերը պեաք է իրականացվեն Մեծ Պահքի ընթացքում, ինչը և արտացոլված է Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու արարողակարգում ու տոնակարգում: Ի հավելումն պահեցողութեան երգվում են նաև Սր. Մաշտոցի Ապաշխարութեան շարականները:

Ինչ վերաբերում է Աշտոցի վերագրվող «Յաճախապատում»-ի 19-րդ «Յորդորումն ապաշխարութեան խոստովանեալ» ճառին, ապա այն բովանդակ ապաշխարական է. օրինակ՝ Այլ որ սաստիկ ունի ղվերս մեղաց... բազում ջանք եւ ջերմեռանդ արտասուօք եւ բեկումն սրտի եւ որոշումն ժամանակաց ըստ յանցանացն ի ներքս բերիցէ առ ի լուծանել ըզգժնդակ ձմեռն խստութեան մեղացն: Զի գարունն հոգեւոր երեւեսցի ի շնչել հաւառոյ ջերմութեան հոգւոյն. եւ ի վերուստ սաստիկ անձրեւով ղհոսանս արտասուաց. որ երկիր զբոյսս եւ ղծաղիկս բացայայտէ, եւ տունկք զսաղաքթս եւ զսլտուղս առ ի վայելս թագաւորաց եւ ռամկաց, որովք գուարճանան: Սոյնալէս եւ որ ջերմութեամբ հոգւոյն դհոսանս արտասուաց հեղու եւ լուծանէ ղկապանս ձմեռնային մեղացն, արձակին բոյսք առաքինութեան եւ պտուղք արգարութեան տնկոյն, որով ուրախանան երկնաւորք եւ երկրաւորք ի փառս Աստուծոյ²⁷:

Հետաքրքիր է, որ XIV-XV. դդ. բանաստեղծ, իմաստասեր-աստվածաբան, երգահան Առաքել Սյունեցի եպիսկոպոսի «Աղամգիրք» քերթվածում Աղամն ու Եվան ապաշխարում են՝ դրախտից արտաքսվելուց հետո 40 (37) օր առանձին ապրելով, թեպետ ողջ ստեղծագործութեան մեջ պատկերված են իբրև մարդկային թուլութիւններով լի հոգեղեն էակներ: «Վստն զղջման Եւայի» գլխում

²⁶ Արտակ արքեպ. Մանուկեան, Դայ եկեղեցու տօները, Թեհրան, 1969, էջ 83:

²⁷ Սրբոյ Դօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի Յաճախապատում ճառք եւ աղօթք, Վնտ.-Ս. Ղազար, 1838-ՌՄԶԷ (Էջմիածին, 1894, էջ 215): Ճառի մասին տես Մկրյան, էջ 128-30:

ապաշխարանքի սրտաճմլիկ ողբ է անում առաջին կինը, բաղմիցս
դիտին «վա՛յ» տալով, օրինակ՝

Վա՛յ իմ աչացս, որ ես տեսայ,
Զչարեաց սլբառուղն և ցանկացայ.
Վա՛յ ականջիս, որ ես լըւայ
Ըզձայն օձին և խարեցայ²⁸:

Առաքել Սյունեցու այս զործր միջնադարյան միակ ստեղ-
ծագործությունն է, որում նախաստեղծ մեղքը գործողները
ապաշխարում են²⁹, ինչը ևս մեկ անգամ վկայում է, որ Հայերիս՝
որսյիս քրիստոնյա ժողովրդի, աշխարհայեցողության մեջ ադամական
մեղքի ապաշխարության զաղափարը ամուր է եղել:

Եվ ամենևին պատահական չէ, որ ի սկզբանէ մեղավորության
զաղափարը արտացոլված է նաեւ «Սասնա Շռեր» դյուցազ-
ներգության կրտսեր Հերոս Փռքր Մհերի կերպարում, որն իր եւ, առ-
հասարակ, մարդկանց մեղքերի ծանրությունից ոտքերով Հողի մեջ է
խրվում, աշխարհում տիրող չարից Հոգնած՝ կանգնելով Վանա ժայռի
մոտ, ասում է՝

Կանգնե՛ք, իմ թուր գարկեմ էղ քարին,
Թե կտրեց, ես չեմ մեղավորցեր,
Թե չկտրեց՝ մեղավորցեր եմ.
Թուր որ էզար քար,
Թուր էրկու կողմեն փեղկվալ,
Ինքն, իր ձին ղնացին մեջ,
Քար էկալ, իրար կալալ³⁰:

Նա կմնա Վանա խորշում այնքան, քանի աշխարք չար է, և
դուրս կգա Մհերի դռնից ու կվերադառնա մարդկանց, երբ բարին ու
բարիքն իշխեն երկրի վրա.

Որ աշխարք ավերվի, մեկ էլ շինվի,
Երբ ցորեն էղալ քանց մասուր մի.
Ու դարին էղալ քանց ընկուղ մի,
Էն ժամանակ Հրաման կա, որ էլնենք էղսեղեն³¹:

²⁸ Առաքել Սյունեցի, Աղամգիրք, աշխ. Ա. Մադոյանի, Եր., 1989, գլ. ԺԵ, էջ 87:

²⁹ Грехопадение.- Мифы народов мира, т. 1, М., 1980, с. 320:

³⁰ Սասունցի Դավիթ. Հայկական ժողովրդական էպոս, Եր., 1961, էջ 318:

³¹ Ամդ, էջ 319-320:

Պատահական չէ նաև, որ մեծն Նարեկացին «Մատենան ողբերգութեան» կոթողային երկում, փրկության որոնումների մեջ, Աստծո Հետ զրույցի է բռնվում, ապափինելով երկնավորի բազում-ողորմ երկայնամտությանը, լավագույնս շարունակելով մեծն Մաշտոցի ավանգույթը՝ մեղավոր մարդ մահկանացուի Հոգու փրկության ձգտումը.

Կեցո՛ղիս, գթած, լո՛ւր ինձ, ողորմած,
Մարգասիրեա՛, ներող, խնայեա՛, երկայնամիտ,
Պաշտպանեա՛, ապաւէն, բարերարեա՛, հղաւր,
Ազատեա՛, ամենակալ, կենսագործեա՛, նորոգող,
Վերականգնեա՛, ահաւոր, լուսաւորեա՛, երկնային,
Բժշկեա՛, հնարաւոր, քաւեա՛, անքնին,
Պարգեւատրեա՛, աւառ, շնորհազարդեա՛, աննախանձ,
Հաշտեա՛ց, անախտակիր, ընկա՛լ, անոխակալ,
Սրբեա՛ ի պարտեաց, աւրհնեալ³²:

Մարդկային Հոգու փրկությանը, բժշկմանը, վերականգմանն ու լուսավորմանն արժանանալու համար էր, որ ժողովրդին գիր ու գրականություն պարգևող Մաշտոց այրը Ապաշխարության կարգի երգերն ստեղծեց: Եվ այդ փրկությանն ու աղատմանը նպաստելու միտումով է, որ Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին խորհուրդ-ներ է կարգել՝ հավատավոր քրիստոնյային ճշմարիտ ուղի ցույց տալու, նրան Արդար դատաստանի առաջ ապաշխարած, մեղքերի քսոված, բարոյապես բարձր ու մաքուր ներկայանալու առաքելությամբ:

GOHAR VARDUMYAN

THE SEVEN MYSTERIES OF THE ARMENIAN CHURCH AND MESROP MASHTOTS' CREATION

Summary

St. Mashtots, the creator of the Armenian alphabet, was also the author of the repentance spiritual songs – Sharakans.

³² Գրիգոր Նարեկացի, քան Բ, Դ, էջ 252:

Confession, repentance, being connected with original sin, make one of the central ideas of Christianity. Confession is the third among the seven mysteries of the Armenian Church, and the rest six are each somehow connected with repentance.

St. Mashtots created the repentance spiritual songs having the aim to save and cure and enlight the human soul, and the Armenian Church established the confession mystery in order to help a pious Christian to find a faithful way in life and a true path to God.